

YABANCILARIN TÜRKİYEDE OKUTMA HÜRRIYETİ

A. Gündüz ÖKÇÜN
Devletler Hususî Hukuku
Asistanı

Giriş:

Yabancıların okutma hürriyeti milli eğitim ve hukuk siyaseti bakımından incelenebileceği gibi, müspet hukuk açısından da ele alınabilir. Bu çalışmamızda yabancıların Türkiyede okutma hürriyetini müspet hukuk açısından inceleyeceğiz. Konumuz bakımından okutma hürriyeti (okutma hakkı) iki kısma ayrılabilir. (1) Bunlardan birincisi *öğretim müesseseleri açma ve idare etme* hürriyeti, diğeri ise *ders verme* hürriyetidir. Acaba yabancıların Türkiyede öğretim müessesesi açmaları ve idare etmeleri mümkün müdür? Çalışmamızın birinci kesiminde bu hususu evvelâ yabancı hakiki ve hükmi şahıslar, sonra da devlet ve milletlerarası teşekküller bakımından ele alacağız. İkinci kesimde ise yabancıların Türkiyedeki umumi veya hususi - Türk, yabancı - öğretim müesseselerinde ders vermelerinin mümkün olup olmadığını yine tarihi gelişme ile birlikte inceleyeceğiz.

KESİM I

YABANCILARIN ÖĞRETİM MÜESSESESİ AÇMA VE İDARE ETME HÜRRIYETİ

KISIM I

Yabancı Hakiki ve Hükmi Şahıslar

Bugünkü durumu daha iyi anlayabilmek için, meseleyi tarihi vetiresi içinde ele almak ve yabancılarla öğretim müessesesi açma ve idare etme hakkını veren kanuni veya ahdi vesikaları incelemek gerekir.

(1) Niboyet. *Traité de Droit International Privé*, Paris, 1951, cilt 2, s. 201.

I. 1901 e Kadar Olan Kanuni Safha :

Osmanlı İmparatorluğunda yabancı okulların açılması ve idare edilmesi kapitülasyonlara dayanmamaktadır (2). İmparatorlukta ilk yabancı okullar, Lâtin çocuklarına dini terbiye vermek için kurulan Katolik okullarıdır. Daha sonra 1583 ve 1609 da Jezvitlerin gelmesiyle bu okullar teşkilâtlanmış, İmparatorluk içinde gelişmeleri için papa ve Fransa tarafından devamlı müzaheret görmüştür. (3) Bundan sonra Protestan okulları kurulmağa başladı. (4) Ancak Osmanlı İmparatorluğunda yabancı hükmi şahısların mevcudiyetleri ve gayrimenkule tasarrufları tanınmadığından, (5) bu okullar ya doğrudan doğruya veya muvazza yoluyla hakiki şahıslar tarafından fermanlara müsteniden açılmakta ve bu hakiki şahıslar namına tescil olunan gayrimenkullerde (6) tesis olunmaktaydılar. Bu devrede yabancıların öğretim müessesesi açma ve idare etmeleri tamamen Osmanlı mevzuatına tabi dahili bir mesele idi. (7) Nitekim 24 Cemaziyülevvel 1286 (1868) tarihli *Maarifi Umumiye Nizamnamesi*'nin 129 uncu maddesi hususi okullar meyanında yabancı okulları «..... tebaayi ecnebiyeden olan *efrat ve eşhastan* biri canibinden ücretli veya ücretsiz olarak ihdas ve tesis olunan mekteplerdir.....» diye tarif etmiş ve böylece yabancı hükmi şahıslar tarafından okul açılmasına müsaade olunacağı gösterilmiştir. (9) Aynı maddeye göre yabancı okulların kurulabilmesi için «*yabancı hakiki şahıs*» şartına ilâveten, iki şartın daha mevcut olması gerekir. Bunlardan birincisi «.... muallimlerinin yedinde Maarif Nezareti canibinden veyahut mahalli maarif idaresinden şahadetname bulunmak.....», diğeri ise bu okullarda «*adaba ve politikaya mugayir* ders okutturulmamak için talim olunacak derslerin cetveli Maarif Nezaretinden veyahut mahalli maarif idaresinden tasdik edilmek üzere, taşrada ise vilâyet maarif idaresiyle vilâyet valisi tarafından ve Dersaadette ise Maarif Nezareti canibinden ruhsatı resmiye» almaktır. Bu üç şartın tamamen mevcut olmaması halinde hususi okullar meyanında, yabancı okulların «küşadına ve devamına ruhsat verilmez ve hilafına hareket

(2) M. Raşit Seviğ, *Devletler Hususi Hukuku*, İstanbul, 1937, c. 1 s.

(3) Daha fazla mâlûmat için bkz. Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul, 19, s. 637 - 638.

(4) *İbid.*, s. 649 - 650 ; Recep Ülke, *İstanbul Amerikan Kolejinin Tarihiçesi*, İstanbul, 1956, s. 4 - 7 ve 13 - 15.

(5) Maarif Vekâleti, *Türkiyedeki Yabancı Müesseselerin Durumu Hakkında Rapor*, Ankara, 1956, (Yabancı Müesseseler Hk. Rapor) s. 10

(6) *İbid.*, s. 10 ; Ergin, op. cit, s. 1745.

(7) *Yabancı Müesseseler hk. Rapor.* s. 10.

(8) *Düstur*, tertip I, cilt 2, s. 204

(9) *Yabancı müesseseler hk. Rapor.* s. 11.

vukuu takdirinde men ve seddolunur.» Bu şekilde hareket edenlerin okulları kapatıldığı gibi, kendileri de 4 Rebiülevvel 1286 tarihli ceza kanununun (10) 140 ıncı maddesi mucibince 5 altından 30 altına kadar para cezasına çarptırılırdı. (11)

Yabancı okulların kurulmasıyla ilgili bu hükümlere rağmen, tatbikat yine bir müsamaha havası içinde devam etmekteydi. Bir defa eskiden kurulmuş olan okullar bu hükümlere tabi değildiler. Ayrıca yeni kurulacak okullar için de, büyük elçinin sadrazamı ziyaret etmesi nizamname hükümlerinin bir yana atılmasına kâfi gelmekteydi. (12)

II. Ahdi Safha — 1901 - 1931

1901 Türk - Fransız Anlaşması :

1901 Türk Fransız ihtilâfı ve Midilli vakası neticesinde varılan Türk - Fransız anlaşması ile ahdi safha başlamıştır. (13) Gerçekten 1901 Türk - Fransız anlaşmazlığı (14), İstanbul limanının inşası, Lorando ve Tubini alacakları ve Adapazarı bataklıklarının kurutulması meselelerinden neş'et etmiştir. (15) İhtilâf esnasında Fransız hükümeti taleplerini arttırdı. Bu ilâve taleplerden biri de, diğer sıhhi ve dini müesseselerle birlikte, Fransız okulları ile Fransız himayesi altında bulunan okulların mevcudiyetlerinin hukuken tanınması idi. Gerçekten 1901 de Osmanlı İmparatorluğunda Fransaya ait veya himayesi altında bulunan 245 okul, 360 kilise, manastır ve hastane bulunmaktaydı ve bunların sadece 73 ü fermanlı diğerleri ise fermansızdı. Bu müesseselerin çoğu 1896 ve 1897 de çıkan karışıklıklar neticesinde harap olmuştu ve 1740 kapitülasyonu (16) mucibince, Babialinin müsaadesi olmaksızın ne tekrar inşa ne de tamir edilmekteydiler. (17) Yukarıda adı geçen meseleleri halletmek ve kendileri için «mahzurlu olan müesseselerin durumunu da düzeltmek» gayesiyle Fransızlar, taleplerinin kabulü için, Babialiyi, Midilli adasında işgalle tazyik ettiler. (18)

(10) *Dustur*, tertip 1. cilt. 1, s. 568

(11) Moncharville, *Le Conflit franco - turc*, de 1901, *Revue de Droit International Public*, (1902) s. 695 ; *Yabancı Müesseseler hk. Rapor*, s. 11.

(12) Timur, *op. cit.*, s. 277

(13) *Yabancı Müesseseler hk. Rapor*, s. 11

(14) Bu anlaşmazlık için bknz : Moncharville, *op. cit.* s. 677 - 700.

(15) *İbid.*, s. 677

(16) Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, cilt. 1. Ankara, 1953 s. 97 - 114

(17) Moncharville, *op. cit.*, s. 695

(18) *İbid.*, s. 693

(19) Bu mektuplar için bknz : Jules de Clerq, *Recueil des Traités de la France*, cilt 23 (1905 - 1906) Paris, 1917. s. 3 - 13

Bu tazyikin neticesinde Hariciye nazarı Tevfik Paşa ile Fransız Se-faret müsteşarı M. Babts arasında teati edilen mektuplarda (19) Osman-lı Hükümeti, Fransız okulları için şu taahhütlerde bulunuyordu :

«İmparatorluk [Osmanlı] hükümeti [M. Babts'ın.....mek-tubuna] ek listede adı geçen ve halen imparatorluk için ta-nınmış bulunan Fransız okulları ile Fransız himayesi altında bulunan okulların mevcudiyetlerini tanımakta devam edeceği-ni taahhüt eyler ve bu ana kadar ruhsatsız olarak bulunan okul-ları da resmen tanır.....

Keza bu müesseselerin gümrük muafiyetleri hakkındaki ni-zamnameye uygun olarak gümrük muafiyetlerinden de istifa-de edeceklerini taahhüt eyler.....

İmparatorluk [Osmanlı] Hükümeti, [M. Babts'ın.....mektu-buna] ek listede adı geçen müesseseleri inşa, tevsi, ve tamir hususunda yetkili kılar ve istikbaldeki inkişafalarını da huku-ken tanır.....» (20)

Yukarıda esaslı noktalarına işaret ettiğimiz, mektup teatisi suretiyle yapılan 1901 Osmanlı Fransız anlaşması ile, Osmanlı hükümeti, diğer mü-esseseler yanında, yabancı okulların mevcudiyetlerini tanınmış ve bunla-rın tamir edilmelerini ve yeniden inşa ve tevsilerini kabul etmiştir. (21) Ancak herhalde, Osmanlı hükümeti kendisine yapılan müracaata altı ay içinde itiraz edebilir, itiraz etmediği takdirde ise müsaade alınmış ve mu-afiyetler kazanılmış olurdu. (22)

1913 Anlaşması :

Osmanlı devleti ile Fransa arasında 18 Aralık 1913 tarihinde imza-lanmasına rağmen, Birinci Dünya Harbinin çıkmasıyla tatbik edilemiyen bu anlaşmaya göre, Osmanlı Hükümetine, diğer müesseseler meyanında yabancı okullar hakkında şu hususlar kabul ettirildi : (23)

«Fransa tabiiyeti veya himayeti tahtında bulunup elyevm mevcut olan mekâtibin mevcudiyeti kanuniyelerinin tasdiki ve mekâtibi mezkûrenin gümrük muafiyatına müteallik mukave-lâtı meriyeye tevfikan işbu muafiyattan istifade ettirilmesi.

Fransız tabiiyeti veya himayeti tahtında bulunup Hüküme-ti Seniyece tasdik olunan cetvelde (24) münderiç bir takım müessesatın inşasıyla tevsi veya tesviyesi müsaadesiyle, bunla-rın eb'adı atiyeleri üzere mevcudiyeti kanuniyelerinin tasdiki.

(20) Tevfik Paşanın 6 kasım 1901 tarihli mektubu : Jules de Clerq, **op. cit.**, s. 7.

(21) **Yabancı Müesseseler hk. Rapor** : s. 11

(22) Bknz. dipnot : 20.

(23) Timur, **op. cit.** s. 277 - 278

(24) Bu cetvelde adı geçen okulların listesi için bknz. : Ergin, **op. cit.**, s. 641 - 642

Fransız tebası veya mahmileri tarafından sırf müslüman mahallâtından gayri yerlerde emakini tedrisiye ve mezhebiye...nin ihdas ve inşalarına ve kezalık zaten mevcut bulunan müessesatı mümasilenin tamirat veya tevsiatı atiyelerine canibi sefareten ihbar vukuundan itibaren altı ay müddet zarfında Babialî esbabı mucibesıyla itiraz etmediği takdirde kanunen müsaade olunmuş nazarıyla bakılmakla beraber, bunların işbu muahededen münbais bilcümle muafiyet ve istisnaattan istifade ettirilmesi.»

1330 Tarihli Kanun :

Bilindiği gibi Osmanlı İmparatorluğu kapitülasyonları 1914 de tek taraflı olarak ilga etmiştir. (25) Bundan sonra 23 Şubat 1330 tarihinde *Memaliki Osmaniyede Ecnebilerin Hukuk ve Vezaiine dair muvakkat Kanununun* muvakkat maddesinde (26) okul açmış yabancılara temas edilmektedir. Gerçekten bu maddeye göre «İşbu kanunun tarihi neşrinden evvel Memaliki Osmaniyede.....mektepe küşat eden ecnebilerin hukuku müktesebesini kavanin ve nizamatı devlete ittiba şartıyla mahfuzdur.» Maddedeki ecnebler sözü hem hakiki hem de hükmi şahısları içine almakta ve bu şahıslara açtıkları okulları için müktesep hak tanımaktadır. (27)

1330 Talimatnamesi :

Mülga Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliğince kaleme alınan, ancak iradeye arz olunmadığı gibi Takvimi Vekayi ile de neşredilmeyen *İmtiyazatı Ecnebiyenin İlgası Üzerine Ecnebi Hakkında İcra Olunacak Muameleye Dair Talimatname* (28) Yabancı okulları esaslı bir rejime tabi tutmuştur. Resmi dairelere tamim edilmiş (29) fakat harbin başlaması ve yabancı okulların kapanması üzerine tatbik edilememiş (30) olmasına rağmen, kapitülasyonların ilgasından sonra hükümetçe tatbik olunması düşünülen rejimi göstermesi bakımından bu talimatname ehemmiyet arz eder. Bu sebeple de incelenmesi faydalı olur :

a) Mevcut Okulların Durumu :

Talimatnamenin ikinci maddesine göre o anda fermanları olmadığı gibi fiilen dahi mevcut bulunmayan okullar, hususi anlaşmalarla (1901

(25) İmtiyazatı Ecnebiyenin (kapitülasyonların) ilgasına dair İradeyi Seniye, *Düstur*, tertip 2. cilt 6, s. 1273

(26) *Düstur*, tertip, 2. cilt 7, s. 458

(27) *Yabancı Müesseseler hk. Rapor*, s. 15

(28) Metin için bknz.: Serkis Karakoç, *Sicilli Kavanin*, cilt 11, s. 500

(29) *Yabancı Müesseseler hk. Rapor*; s. 13

(30) Nafi Atuf, *Türkiye Maarif Tarihi*, I. İstanbul, 1931, s. 149

ve 1913) musaddak olsalar bile tanınmayacaktır. Üçüncü madde, inşaatları çatıya kadar gelmiş olanlar müstesna, fermanları bulunmasına rağmen, fiilen mevcut olmayanların dahi tanınmayacağını söylemektedir. Dördüncü maddeye göre ise, 18 Eylül 1330 da fiilen mevcut olup da fermanı haiz olmayan okullar 18 eylülünden itibaren iki ay zarfında ilgili daireye ferman için müracaat etmek şartıyla tanınacak, aksi halde kapatılacaktır.

b) Yeniden Okul Tesis Etme :

Talimatnamenin 20 inci maddesine göre yabancı hakiki şahıslar Osmanlı Ülkesi dahilinde, Osmanlı kanun ve nizamlarına uygun olarak İradye Seniye ile özel okul kurabilirler. Ancak bunun için ilgili şahısların Maarif Nezaretine doğrudan doğruya müracaatı gerekir. Bu müracaatı, Nezaret, sebep göstermeden reddedebilir. 26 ncı maddeye göre «cemiyyet ve şürekâtı hayriye ve mezhebiye ve tedrisiyeyi ecnebiyenin mektep ihdas etmeleri memnudur.» 7 inci madde, bir yabancı okulun kurulması için ruhsat itasını «o mahalde mensup olduğu devlet teb'ası mevcut olmak ve okulun genişliğinin teb'anın adediyle mütenasip bulunmak» şartlarına bağlamıştır. 8 inci maddeye göre istimplâk hususunda okulların sair emlâkten farkları yoktur.

c) Vergi ve Resme Tabi Olma :

Vergi ve resme tabi olma hususlarını 22, 23 ve 24 üncü maddeler tanzim etmektedir. Mekteplerin hizmetleri tamamen meccani olanlar emlâk vergisinden muaftır. Diğerlerinden, kendilerinden alınması gereken verginin yarısı alınır. Ancak bu muafiyet ve tenzilata mazhar olma «münhasıran tashihi kaydı berveçhi balacaiz olan kısma taalluk edecektir.» Bu kısmı aşan «arazi veya müştemilat tekâlif hususunda emlâki adiyeye hükümlüdedir.» Ruhban yetiştirmeğe mahsus okullar gayrimenkullere müteallik bütün tekâlif ve rusumata tabidir. Ayrıca okulların hepsi belediye resimlerine de tabi olacaklardır.

ç) Tedrisatın Tanzimi :

Talimatnamenin 27 inci maddesi tedrisatın tanzimini şu hükümlere tabi kılmıştır :

1. Türk dili Türk tarih ve coğrafyası Türkçe olarak okutulacaktır. (Türk dili okulun asli dili derecesinde okutulmalıdır). Bu şartı havi programlar Maarif idarelerine takdim olunur. Programların tetkiki ile okulun derecesi tâyin olunacak ve bu derece itibariyle verilecek diplomalar muteber tutulacaktır.)

2. Okutulacak kitaplar matbu ise, onların ve yazarlarının isimleri, mahal ve basılış tarihlerinin bildirilmesi ve birer nüshanın maarif idarelerine tevdi.

3. Okulun mensup olduğu din ve mezheple ilgili ilim ve mukaddes tarihin bu dinde olmayan öğrenciye telkin ve tedris edilmemesi ve bu talibinin dualarda dahi hazır bulundurulmaması.

4. Okulların sınıf imtihanlarında hazır bulunmak üzere Maarif idarelerinden hususi memurların davet olunması.

5. Öğretmenlerin isim ve tabiiyetlerini müşir cetvellerin takdimi ve diploma ve ehliyetnamelerin iraesı, Türkçe muallimlerinin Maarif idareleri tarafından ehliyetnameyi haiz bulunması.

6. Her vakit Maarif ve Sıhhiye müfettişlerinin kabul ve vazifelerini kolaylaştırma ve izahat vermeğe hazır olmaları.

d. Yüksek Okullar :

Talimatnamenin birinci maddesi «.....sanayi, ziraat, tıp, hukuk, ticaret, mühendis, ruhban ve vesaire mektepleri.....gibi [o anda] fermanı âli ile musaddak ve fiilen mevcut müessesatı.... .ecnebiye» den bahsetmektedir. Olmayan bir şey tanzim edilemeyeceğine göre o anda Osmanlı İmparatorluğunda bu kabil okulların mevcut olduğu ortaya çıkmaktadır. Biz ancak bu neviden iki okula raslayabildik. Bunlardan birincisi Beyruttaki Tıbbiye mektebi (32), diğeri ise 1903 tarihinde ihdas olunup, 1909 tarihinde İstanbuldaki Fransız Ticaret Odasının idaresine verilmiş olan Saint Joseph Koleji Ticaret Enstitüsüdür. (31)

Bununla beraber Talimatnamenin 4 üncü faslı «Emakini Sıhhiye» meyanında «mekâtibi tıbbiye» den tekrar bahsetmektedir. Gerçekten 28 inci maddeye göre «..... mekâtibi tıbbiye.....gibi emakini sıhhiyenin badema teşekkülü hükümeti seniyenin ba ferman müsaadesine merbuttur» 30 uncu madde «cemiyet ve şürekâtı hayriye ve mezhebiye ve tedrisiyeyi ecnebiyenin re'sen ve müceddeden müessesatı sıhhiye ihdas etmelerini» men etmiştir. 33 üncü maddeye göre yabancı tıp mektepleri programlarını «Maarif Nezaretine tasdik ettirmeğe mecburdur.» Ayrıca «.....müessesatı tıbbiyede müessesenin mensup olduğu din ve mezhebe müteallik ulûm ve efkârı [o] dine salık olmayan eşhasa tedris ve telkin olunmayacağı gibi, [bu şahıslar] merasimi mezhebiyede bulundurulmayacaklardır.» Bundan başka mektebi tıbbiyenin doktora imtihanları Osmanlı Tıp Fakültesi tarafından tâyin olunacak mümeyyiz heyeti tarafından yapıla-

çak ve sınıf imtihanlarına da Osmanlı memurları davet edilecektir. Yabancı Tıp mektepleri de mümasil Osmanlı mektepleri gibi teftişe tabidir.

1331 Tarihli Mekâtibi Hususiye Talimatnamesi :

1718 sayılı kararname ile muhafaza edilen (32) ve bugün de yürürlükte olan *Mekâtibi Hususiye Talimatnamesinin* (33) ikinci maddesi «ecnebi cemaat, cemiyet ve şirketlerin kendi namlarına veya muvazaa tarihiyle mektep açmalarını» men etmektedir. Buna göre ancak yabancı hakiki şahıslar okul açabilir. Bunun için de dördüncü maddeye göre «mektepe açacakları mahallerde devleti matbuaları tab'asından mektebe ihtiyaç gösterecek raddede nüfus mevcut olması ve o devletlerin memalikinde Türk teb'asının mektep açmasına müsaade usulünün bulunması» ve vüsat ve tarzı inşalarının itiyaktan fazla olmaması» ve gürültülerinin sair mekâtip ve diğer cemaat maabidinden işitilmeyecek derecede uzak olması» (34) şarttır. Bu şartlar altında okul açmak için yapılan müracaatları (35) Maarif Vekâleti esbabı mucibe göstermeksizin reddedebilir.

Hususi Mektepler Talimatnamesinin muvakkat maddesi imtiyazatı ecnebiyenin ilgası üzerine tanzim ve tamim olunan 1330 tarihli talimatnameye (36) atıf yapmaktadır : «Mevcut mekâtibi hususiyeden.....ecnebiden olan efrat veya cemiyet ve şirketler tarafından açılmış olup [1330 tarihli] talimatname dairesinde hareket etmemiş olanlar [hususî mektepler talimatnamesinin] neşri tarihinden itibaren nihayet 3 ay zarfında müdür veya müdire iraesıyla beraber ruhsatname ahzına veyahut fermanlarını tescile mecburdurlar. Aksi halde mektepleri seddolunur.»

Mütareke Yılları ve Sevres :

Osmanlı devletinin Birinci Dünya Harbinden mağlup çıkması üzerine bütün yabancı okullar yeniden faaliyete geçtiler. (37) Osmanlı devleti Sevres antlaşmasınının 149 uncu maddesi (38) ile «.....selâtin tarafından

(32) Resmî Gazete, No. 9597,

(33) Metin için bknz. : *Tebliğler Dergisi*, 11 ve 18 Ağustos 1941, sayı 132 133; Bedri Edis, *Kültür Düsturu*, 1938 - 39, İstanbul, s. 563; Kudrettin Oğuzalıcı, *Mer'iyetteki Osmanlı Mevzuatı*, İstanbul 1953, s. 252; *Özel Okullar Mevzuatı*, İstanbul, 1954, s. 1 - 13.

(34) Bu şart üçüncü maddededir.

(35) 11 inci maddeye göre : «Yabancı tabiiyette olan müessisler Türk müessislerinin tabi olduğu usule tabidir. Ancak yabancı müessisin dilekçesini Maarif Vekâletine sunması ve evrakları arasında hangi tabiiyetten olduğunu gösterir vesikanın, mensup olduğu konsoloshanece musad-dak suretini bulundurması şarttır.»

(36) Yukarıda s. 8 ve sonrası.

(37) Timur, *op. cit.*, s. 278

sadır olan fermanlar hattı hümayunlar ve beratlar.....ile mileli gayri müs-limeye umuru mezhebiye, tedrisiye.....ce bahşolunan imtiyazat ve mua-fiyatı bütün derecei şumul ve ittisai ile halen teyit eylediği gibi imtiya-zat ve muafiyatı mezkûreyi atiyen de muhafaza» eyliyordu. Ayrıca, bu imtiyaz ve muafiyetlerin «ilgasını tahdit veya tadilini muntazammın sa-dır olan bütün kararnameler, kanunlar, nizamnameler ve tamimler kee-lemyekûn» addolunuyordu. Bu geniş serbestiden istifade eden yabancı okullar derhal çoğalmağa başladılar. Hatta İstanbul Amerikan Kolejinin kız kısmına 1920 de bir tıp fakültesi de ilâve edildi (39).

Millî Mücadele Yılları :

a) *1921 Türk - Fransız Anlaşması* : Sevres antlaşmasını tanımayan Millî Mücadele, yabancı okullar meselesini ilk olarak 20 Ekim 1921 ta-rihli Ankara İtilâfnamesine ek mektuplarda (40) ele almıştır. Bir kaç sene sonra bu mektuplar Lozana örnek teşkil edecektir. Hariciye Vekili Yusuf Kemâl Bey in Fransız murahhası M. H. Franklin Bouillon a Fran-sız müesseseleriyle ilgili olarak gönderdiği mektup şöyledir :

«İki hükümet arasında bu gün imza edilen itilâfnameyi mü-temmi olarak, Fransız müessesatı tedrisiye ve sıhhiyesiyle müessesatı hayriyesinin hiç bir bahane ile hiç bir halde Türki-yenin menafiine ve Türk kanunlarına mugayir bir gûna pro-pagandaya veya bir fiile girişmeyecekleri mukarrer olmak şar-tıyla Türkiyede mevcut olmakta devam edeceklerini.....beyan etmekle kesbi fahr eylerim.»

Görüldüğü gibi Türkiye, Fransız öğretim müesseselerinin hiç bir ba-hane ile ve hiç bir halde Türkiyenin menfaatlarına ve kanunlarına aykırı propagandaya veya bir fiile girişmemeleri şartıyla, Türkiyede mevcut ol-makta devam edeceklerini kabul etmiştir. Burada Fransız müesseseleri-nin, belirtilen şartlar altında, ipkası (41) mevzuu bahistir.

b) *1338 Heyeti Vekile Kararı* : Mütarekeyi mütaakip Amerikan Şarkı Karip Heyeti ve Misyoner Şirketleri, İstanbul hükümetinden Tür-kiyede«darül eytamlar ve mektepler» açmak için büyük müzaheret gör-müş, hatta, bu maksatla ithal olunacak bütün eşyanın gümrük resminden muaf olacağı İstanbul hükümetinin bir kararnamesi ile kabul edilmiş ve

(38) Erim, *op. cit.*, s. 575 - 576

(39) Ergin, *op. cit.*, s. 650, bu brans 1924 de kaldırılmıştır.

(40) Bu mektuplar için bknz.: *Düstur*, tertip 3, cilt 2, s. 166

(41) F. Bouillon'un 20 Ekim 1921 tarihli mektubu, *Ibid.*, s. 166

iki ay için verilen bu müsaade beş defa uzatılmıştır. (42) Heyetin okul kuracağı yerlerin bir kısmı Ankara hükûmetinin nüfuz ve hakimiyeti altında bulunuyordu. Ankara hükûmetine yapılan müracaat üzerine Heyeti Vekile aşağıdaki kararı (43) vermiştir :

« .... Elyevm mer i olan Mekâtibi hususiye talimatnamesinin 4 üncü maddesi.....[Yabancı hakiki şahısların].....mektep açacakları mahallerde devleti metbuaları tebasından mektebe ihtiyaç gösterecek raddede nüfusun mevcut olmasını ve [mütekabiliyet esnasının] bulunmasını [şart koşmuştur. Mektep açılmak istenen] mahallerde Amerikan tebası mevcut olmamasına binaen hiç birisine ruhsat verilmemekte olduğu ve binaenaleyh [4 üncü] maddenin tatbikine devam olunup olunmayacağı Maarif Vekâleti [tarafından sorulmuş bulunmaktadır. İcra Vekilleri Heyetinin 30 temmuz 1338 tarihli içtimainda... (1) Mekâtibi ecnebiye hakkında mebhus talimatname ahkâmının muhafazası, (2) Muavenet heyetleri tarafından açılan darüleytamlarda ki tedrisat Mekâtibi Hususiye talimatnamesine tevfiikan Türk tebası namına ruhsatnameye zaptı, (3) Fransızlarla olan itilâf mucibince harpten evvel mevcut mektepleri hakkında kavanimize riayet ettikçe müsaadede bulunulması ve fakat yeniden mektep açmalarına ruhsat verilmemesi takarrur etmiştir.»

Görüldüğü gibi hususi mektepler talimatnamesinin yürürlükte olduğu bu kararname ile kabul edilmiş bulunmaktadır (44) Ancak kararnamedeki «muavenet heyetleri tarafından açılan darül eytamlardaki tedrisat Mekâtibi hususiye Talimatnamesine tevfiikan Türk tebası namına ruhsatnameye raptı» hususundan bir şey anlaşılmamaktadır. Zira hususi mektepler talimatnamesinde bu hususu tanzim eden bir madde yoktur. Bundan başka kararname Fransızlarla yaptığımız 1921 anlaşmasına da atıf yapmaktadır. Bu anlaşma mucibince harpten evvel mevcut Fransız okulları hakkında kanunlarımıza riayet edildikçe müsaadede bulunulması, yani okulların tanınması, fakat yeniden okul açmalarına ruhsat verilmemesi karar altına alınmıştır.

Lozan Safhası (1923 - 1931) :

Lozanda müessesatı mezhebiye, *tedrisiye*, sıhhiye ve hayriye meselesi çetin tartışmalara sebep olmuş ve durumun önemini idrak eden

(42) Timur, *op. cit.*, s. 279: Amerika Şarkı Karip Heyetinin iki ay zarfında celbedeceği eşyanın resminden muafiyeti hakkında kararname, *Düstur*, terip 2, cilt, 11, s. 449. Bu kararnamenin temdidi; *Düstur*, tertip 2, cilt 12, ss. 118, 337, 435, 491 ve 631

(43) Bu kararname için bknz.: yukarıda dipnot 32, ayrıca, *Özel Okullar mevzuatı*, s. 14, Edis, *op. cit.*, s. 579

Türk murahhas heyeti bu meselede azami derecede hassas davranmıştır. (44) Lozanda Müttefiklerin teklif ettikleri anlaşma projesinde yabancı müesseselerle ilgili madde, «Türkiyede Ecanip Hakkındaki Usule Mütellik Mukavelename» nin 24 üncü maddesidir :

24 üncü madde : (45) «Elyevm Türkiyede mevcut olup diğ-
er akit devletlerin tahtı tabiiyetindeki eşhas, cemaat, ve ce-
miyetler tarafından idare olunan (diregés par des personnes,
communautés ou associations ressortissant aux autres Puissan-
ces contarctantes) müessesatı diniye tedrisiye veya hayriyenin
ve hastanelerle dispanserlerin, vesair müessesatı mümasilenin
serbestçe ifayı vaziyeye etmelerine ve bunların hukuku tasarru-
fiyelerine hiç bir mania ika edilmeyecektir.»

Müessesatı mümasile ihdası hususuna gelince, alâkadar devletler bu hususta Türkiye hükûmeti ile itilâfatı akdetmek hakkını muhafaza eyler.

Sureti umumiyede Türkiyede ecnebi müessesatı diniye ted-
risiye ve hayriye ve hastaneler mahiyeti hususiyelerine ve ser-
bestii muamelelerine hâlel gelmeksizin memleketin bu misillü
müessesatı hakkında ki kavanin ve nizamata imtisal eyleyecek-
lerdir.»

Görüldüğü gibi bu teklifte bahis konusu olan müesseseler Türkiye hariç akit devletlerin tabiiyeti altında bulunan «eşhas, cemaat ve cemiyetler» tarafından idare edilen veya ileride kurulacak olan müesseselerdir. Bu teklif mevcut müesseselerin haklarına ve serbestçe vazife görmelerine mani olunmayacağını şart koştuğu gibi, yeni müessese ihdası hususunda da ilgili devletlere Türkiye ile anlaşma yapmak hakkını tanımaktadır. Ayrıca bu imtiyaz ve haklardan *diğ-er bütün* akit devletlerin faydalanması talep edilmektedir. Nihayet bu müesseseler, hususi mahiyetlerine ve serbestii muamelelerine hâlel gelmeksizin, mümasil Türk müesseselerine tatbik olunacak kanun ve nizamlara uyacaklardır. Yani bu müesseselerin harekâtleri Türk kanun ve nizamlarıyla sınırlandırılmayıp, Türk kanun ve nizamları ve müesseselerin hususi mahiyetleri ve muamelei serbestileri ile sınırlandırılacaktır.

Bilindiği gibi bu maddenin de bulunduğu Müttefik projesi daha birçok hususlarda da kabulü mümkün olmadığı için Türk heyeti murahhası

(44) Timur, *op. cit.*, s. 279°

(45) Şarkı Karip müruru hakkında Lozan Konferansı (1922 - 1923), Konferansta Tezekkür olunan Senedat Mecmuası (Bundan böyle Lozan Zabıtları olarak geçecektir.) Takım 1, cilt 1, s. 518; Fransızca metin *Conférence de Lausanne sur les affaires du Proche Orient* (1922 - 1923), *Recueil des actes de la Conférence*, (Bundan böyle «Actes de Lausanne» olarak geçecektir) seri I, cilt I, s. 412

tarafından reddedildi. Bu sebeple 4 Şubat 1933 de müzakereler inkıta uğradı. (46)

Konferansın ikinci devresinde yabancı müesseseler meselesi görüşülürken Türk murahhası 24 üncü maddenin kaldırılıp, meselenin aynı mahiyette bir beyanname ile tanzimini teklif etti. (47) Türk heyeti tarafından teklif olunan beyanname (48) şöyledir :

«Türk Heyeti murahhası 30 Ekim 1914 den evvel Türkiyede musaddakan mevcut Fransa, Büyük Britanya ve İtalya tabiiyetinde bulunan (ressortissant à la France... etc.) tesisatı mezhebiye (49) tedrisiye ile hastaneler ve muavenet müessesatının mevcudiyetlerinde devam edeceklerini beyan eyler. Bununla beraber bu müesseselerin hiç bir bahane ile ve hiç bir halde Türkiyenin menafiine veya Türk kanunlarına aykırı hiç bir fiil veya propagandaya (50) girişmeyecekleri hususunda mutabık kalınmıştır.

Yukarıda adı geçen müessesat her nevi mükellefiyatı maliye noktai nazarından mümasil Türk müessesatı ile müsavi muameleye mazhur kılınacak ve mümasil Türk müessesatını idare eden kanun ve nizamlara tabi olacaktır. »

13 Mayıs 1923 tarihli toplantıda Müttefikler bu beyannamenin daha dar olduğunu, yeni müessese açılması hususunda 24 üncü maddenin ikinci fıkrasına asla temas etmediğini bildirdiler. Türk murahhası, kapitülasyonların cari olduğu devirlerde dahi yeniden müessese açmanın pek sarıh şartlara tabi olduğunu, her defasında bir iradei mahsusanın alınması gerektiğini bildirdi. Türk hükümetinin fikrine göre, bu müesseselerin tabi olacakları rejimin mukavelede derc edilmemesi sebeplerinden biri de bu kabil müesseselerin ikamet sözleşmeleri ile tanziminin mutad olmamasıdır. Ayrıca bu müesseselerin, ülkesinde buldukları devlet kanunlarına tabi olmaları kaidedendir. Müktesep duruma halez iras etmemek için Türk heyeti murahhası 30 Ekim 1914 ten evvel tanınmış müesseselerin bazı şartlar altında mevcut olmakta devam edeceklerini kabul etmiştir. Bu tarihten sonra Müttefik devletlerle Türkiye arasında münasebetle kesildiği için hiç bir yeni müessese kanunen açılmamıştır. Fiilen açılanların ise «mevcudiyeti kanuniyeleri olamaz.» (51)

(46) Timur, op. cit., s. 282

(47) Lozan Zabıtlar, Takım II, cilt I, s. 43; Actes de Lausanne, série II, cilt 1, s. 35

(48) Actes de Lausanne, seri I, cilt 4, s. 58

(48) Bu kelime Fransızca metinde mevcut değildir.

(50) 1921 Ankara anlaşmasında teati olunan mektuplarla mukayese ediniz, yukarıda s. 148.

(51) Lozan Zabıtlar, takım II, cilt 1. s. 43 - 45; Actes de Lausanne, seri II, cilt 1, s. 35 - 37

Müttefik devletlerin itirazlarına Türk heyeti murahhas reisi İsmet Paşa şu cevabı vermiştir : «Ecnebi müesseselerin mevcudiyetini kabul etmekle Türkiye düveli müttefikaya mühim bir imtiyaz vermiş bulunmaktadır.....Türkiye beynelmil el bir mukaveleye bu hususta bir hüküm ve şart dere olunmasını hiç bir veçhile kabul edemez.»

Sir H. Rumbold metnin sarıh ve geniş olması şartıyla Müttefiklerin beyanname esasını kabul ettiklerini bildirdi ve meselenin hukuk müşavirlerine havalesini teklif etti. İsmet Paşa da esas itibariyle beyannamenin karakterini değiştirmemek şartıyla meselenin hukuk müşavirlerine havalesini kabul etti.

Türk heyetinin teklif ettiği beyanname projesini esas ittihaz eden hukuk müşavirleri meseleyi bir çok noktalardan inceliyerek 15 Mayıs 1923 de bir rapor (52) tanzim etti. Buna göre :

1. Türkiye tarafından teklif olunan beyanname projesinin ilk ibaresi «Türk heyeti murahhası,.....müessesatın mevcudiyetinde berdevam olacağını beyan eyler» şeklindeydi. Bu ibarenin değiştirilmesi kararlaştırıldı : «Türk heyeti murahhası,.....müessesatın mevcudiyetini, hükümeti namına tanıdığını beyan eyler.»

2. Müttefikler beyanname projesindeki tarifî yani «tesisatı mezhebiye ve tedrisiye ile hastaneler ve muavenet müessesatı» ibaresini - bu ibare Müttefiklerin metninde kullanılan ibarenin sahai şumulce aynı olduğu.....mütalâasını dermeyan eden Türk murahhasının teminatı üzerine kabul etmişlerdir.

3. Müttefik murahhasları beyannameyi o anda Türkiyede fiilen bulunan müesseselerle 1914 de kanunen mevcut olup halen faaliyete geçmemiş bulunan müesseseleri de içine alacak şekilde tadil etmek istiyorlardı. Türk murahhası ise faaliyetlerine tekrar başlamış olsun veya olmasın, 1914 ekiminde Türkiyede kanunen mevcut olan müesseseleri kast ediyor ve «musaddakan mevcut» ibaresinin şumulüne müttefikler tarafından bahis konusu edilen müesseselerin de girdiğini belirtiyordu. Müttefikler bu tefsiri kabul etmekle beraber diğer iki müessese nev'ine de işaret ettiler. Bunlardan biri «hükümeti Osmaniyece henüz resmen tasdik edilmiş olmaksızın» 1914 ekiminde bilfiil mevcut bulunan müesseseler, diğeri ise 1918 mütarekesinden beri mevcut olan müesseselerdi. Müttefikler bunlar hakkında da hüküm konulması zaruretinden bahsettiler. Uzun münakaşalardan sonra müttefikler beyannameye şu mealde bir fıkra konulmasını teklif ettiler :

(52) Rapor için bknz.: Lozan Zabıtlar, takım 2, cilt 1, s. 110 - 113, Actes de Lausanne, seri 2, cilt 1, s. 90 - 92.

«Türk Hükümeti muahedeyi sulhiyenin münakit olduğu... tarihindeki Türkiyede bilfiil mevcut diğer müessesatı mümasilenin, hal ve vaziyetlerini tanzim, vazifelerinin arada hiç bir veçhile sekteye uğramaksızın ifaya devam eylemeklerine müsaade etmek üzere kemali hayırhahi ile tetkikat icrasına amade olduğunu beyan eyler.»

Türk murahhası 'kemali, kelimesinin çıkarılması şartıyla esas cümleyi kabul etti. Ancak cümlelerin «vazifelerini arada hiç bir veçhile sekteye uğramaksızın ifaya devam eylemelerine müsaade etmek üzere» kısmını reddetti. Hayırhahane tetkikat icrasını taahhüt ederken Türk hükümetinin bu müesseseleri kapatmağa teşebbüs etmeyeceğini beyan etti. Bu sözleri senet ittihaz eden Müttefikler de bu noktada metni, Türk heyetinin istediği şekilde tanzim ettiler.

4. Müttefikler İngiliz, Fransız, İtalyan müesseseleri ile diğer müttefik akit devletlere tabi müesseseler arasında fark kabulünün imkânsız olduğunda ısrar ettiler. Türk heyeti tarafından bu hususta ileri sürülen mütalâaları da kabul etmediler.

5. Türkiyenin teklif ettiği beyannamenin (53) ikinci cümlesinin tamamının kaldırılması, «intizamı âmmeğe müteallik ahkâm» sözlerinin derci şartıyla, Türk murahhası tarafından kabul edildi.

6. Uzun münakaşadan sonra Müttefik murahhasları ikinci fıkraya «vazifelerinin ifası için şeraiti mahsusayı nazarı itibara alarak» ibaresinin ilâvesiyle yetindiklerini bildirdiler. Türk murahhası bu formülü, tenkis edilen bu şekliyle dahi kabul etmedi. Bununla beraber yabancı müesseselerin hususi mahiyeti haiz olduklarını tasdik etti. Ancak bu keyfiyeti umumî tabirlerle tasrih eden herhangi bir formülün Türk idaresine müşkilât çıkaracağından korktuğunu söyledi. Müesseselerin *ecnebi tabiiyetten* istifade etmeğe (le droit de jouir de la nationalité) ve mekteplere gelince bunların da Türk dili, tarihi ve coğrafyası müstesna olmak üzere, tedrisatı milli dillerinde yapmakla haklarını koruyacak bir formülü kabule hazır olduğunu beyan etti.

Bu esas üzerinde ittifaka varılamamıştır.

7. Müttefik murahhasları, Türk murahhası yeniden Türkiyede yabancı okul açılmasının beyannamede zikredilmesini istemediğine göre, her devletle bu hususta ayrı ayrı anlaşmalar yapmak hakkını mahfuz tutmak üzere ilerde mektep açma imkânının ref edilmediğini göstermek için, İsmet Paşanın sözlerinin zapta geçirilmesini istediler. Türk murah-

hası bunun imkânsız olduğunu söyledi. Müttefikler de görüşlerini muhafaza ettiklerini bildirdiler.

8. Türk murahhasları müessesatın istimaline mahsus - her ne olursa olsun - eşyanın velev muvakkaten gümrük resminden muafiyetini istihdaf eden herhangi bir teklifi kat'iyen red etmiştir. (54) Bu sebeple bu noktada da anlaşmaya varılamamıştır.

Özet olarak yukarıya çıkardığımız raporda da görüldüğü gibi, 4, 6, 7, 8 inci noktalarda anlaşmaya varılamamıştır. Diğer noktalarda varılan anlaşmalar neticesinde beyanname projesi şu şekli almıştır :

«Türk heyeti murahhası, 30 teşrinevvel 1914 den evvel Türkiyede mevcut Fransa, Büyük Britanya ve İtalyaya tabi (ressortissant à la France.....etc.) müessesatı mezhebiye ve tedrisiye ile hastanelerin kezalik musaddak muavenet müesseselerinin mevcudiyetini, hükümeti namına tasdik ettiğini beyan eyler.

Türk hükümeti.... sulh muahedenamesi tarihinde Türkiyede bilfiil mevcut bulunan diğer müessesatı mümasile hakkında, bunların hal ve vaziyetlerini tanzim etmek maksadıyla hayırhahane tatbikat icrasına amade olduğunu beyan eyler.

Mazharı muavenet olan asar ve tesisata her nevi mükellefiyatı maliyece Türk asar ve tesisatı mümasilesine edilen muamele edilecek ve bunlar intizamı âmmeye müteallik ahkâm ile Türk müesseselerine dair kavanin ve nizamata tabi tutulacaktır. (55)»

Üzerinde anlaşılamiyan 4, 6, 7 ve 8 inci noktaları ele alan Birinci Encümen 16 Mayıs 1923 te uzun münakaşalardan sonra bir neticeye varamadığından meselenin tekrar tetkik edilmek üzere mütehassıslara havalesine karar verdi. (56) Kurulan Tali Encümen 18 Mayıs 1923 de yaptığı beşinci toplantıda şu mealde bir rapor (57) tanzim etmiştir :

Tali encümen, Türk heyeti murahhasının umumi bir beyanname yerine, mevzuu bahis tesisat hakkında harpten evvel yapılmış hususi an-

(54) Daha evvel Müttefikler, 15 ocak 1923 de, her nevi mali mükellefiyet bakımından dini tedrisi müesseselerle muavenet müesseselerinin, Türk müesseseleriyle aynı muameleye tabi ve akideleri için lüzumlu eşya ile müesseselerin idaresi için kullanılacak levazimat ve alâtin anlaşma süresi müddetince gümrükten muaf olmalarını talep etmişlerdi. Türk heyeti birinci noktayı kabul etmekle beraber, ikinci noktayı reddetmiştir. *Actes de Lausanne*, seri I, cilt, s. 145 - 146 ve 149 .

(55) *Lozan Zabıtlar*, takım II, cilt I, s. 112; *Actes de Lausanne*, seri II, cilt I, s. 92.

(56) *Lozan Zabıtlar*, takım II, cilt I, s. 97 - 105; *Actes de Lausanne*, seri II, cilt I, s. 80 - 87

(57) *Bknz. Lozan Zabıtlar*, takım II, cilt I, s. 129 - 130, *Actes de Lausanne*, seri II, cilt I, s. 107 - 108

laşmaları bulunan devletler heyeti murahhaslarına, hükümetinin tavr ve hareketini tasrih eden birer nota göndermek niyetinde olduğunu Birinci Encümenin bir içtimanda beyan etmesi halinde güçlüğün kısmen bertaraf edilmesinin mümkün olacağına işaret edilmiştir. Bu teklif Türk heyeti tarafından kabul edilince, notaların (mektupların) hangi hususları havi olacağı kararlaştırılmıştır :

«Türk hükümeti, 30 teşrinevvel 1914 den evvel Türkiyede mevcudiyeti musaddak ve ..... tarihinde tabi olan (ressortissant à .....) tesisatı mezhebiye ve tedrisiye ve hastanelerle muavenet müessesatının mevcudiyetlerini tanıyacaktır.

Türk hükümeti .....muahedeci sulhiyesi tarihinde Türkiyede bilfiil mevcut bulunan .....diğer müessesatı mümasilenin hal ve keyfiyetini, vaziyetlerini tanzim zımında, hayırhahane tetkik edecektir.

Her nevi mükellefiyatı maliye noktai nazarından tesisatı mezkûre hakkında Türk tesisatı mümasilesine edilen muameleye müsavi muamele edilecek ve tesisatı mezbure intizamı âmmeye müteallik ahkâm ile işbu Türk tesisatına dair kavanin ve nizamata tabi olacaklardır. Mazalik şûrası mukarrerdir ki Türk hükümeti bu müessesatın şeraiti idarelerini ve mekteplere gelince bunların ameli noktai nazardan sureti teşekküllerini nazarı itibara alacaktır.»

Bu formülün son ibaresi, 15 Mayıs 1923 tarihli rapor da işaret edilen 6 ıncı noktadaki (58) anlaşmazlığı bertaraf etmektedir. Yeniden müessese kurulması hususunda İsmet Paşanın reddi üzerine müttefik murahhasları Türk hükümetiyle münasip bir zaman da görüşmek hakkını mahfuz tuttuklarını bildirdiler. Kısa bir müddet için müesseseler lehine «muafiyeti resmiyenin idamesi» hakkında müttefik talebini Türk murahhasının reddetmesi üzerine müttefikler bu meselenin de hallini birinci encümene bıraktılar.

Raporun sonunda Türk murahhasının temin ettiği üç noktaya (59) işaret edilmektedir :

1. «Türk heyeti murahhasının, «tesisatı mezhebiye ve tedrisiye ve hastanelerle (muavenet) müessesatı» ibaresine şumulce, müttefikler tarafından 31 kanunsani 1923 tarihli mukavele projesinde müstamel ibaresinin (60) aynı nazarla bakması ve meselâ 'dispanserlerin' 'hastaneler, tabirinde muhtevi olması mukarrerdir.

(58) Bknz. : yukarıda, s. 153

(59) Lozan Zabıtlar, takım II, cilt I, s. 130; Actes de Lausanne, seri II, cilt I, s. 108

(60) «Müessesatı diniye, tedrisiye veya hayriyenin ve hastanelerle dispanserlerin, vesaire müessesatı mümasilenin.....» Bu ibare için bknz.: yukarıda, s. 150

2. '30 teşrinevvel 1914 ten evvel Türkiyede mevcudiyeti musaddak, ibaresi yalnız tarihi mezkûrda mevcudiyetleri kanunen tanınmış olup da hali hazırda mevcut bulunan müessesata değil müessesattan faaliyetlerine tekrar başlayamamış bulunanlara da şamil olmak mukarrerdir.

3. Muahedeyi sulhiye tarihinde Türkiyede bilfiil mevcut olan diğer müessesatı mümasilenin hal ve keyfiyetlerinin Türk hükümetince tetkiki taahhüt edilmesi, Türk hükümetinin bu baptaki tetkikat esnasında bu müesseseleri kapatmayacağını tazammun etmek mukarrerdir.»

Türk murahhası bu üç noktayı teyit ve temin etmiştir.

19 Mayıs 1923 tarihli toplantısında (61) Birinci Encümen Tali Encümenin yukarıda incelediğimiz raporunu müzakere ederken, İngiliz, Fransız ve İtalyan murahhasları Türkiyede yeniden müessese kurulması gerektiği zaman, hükümetlerinin Türkiye ile müzakere hakkını muhafaza ettiklerini tekrar ve gümrük muafiyeti hakkında Türk görüşünü kabul ettiler. Neticede Birinci Encümen Tali Komitenin raporunu kabul etti.

Bunun üzerine İsmet Paşa Fransa, İngiltere ve İtalya hükümetleri murahhaslarına muhtevaları birbirlerinin aynı olan birer mektup (nota) gönderdi. Diğer yabancı müesseseler yanında yabancı öğretim müesseselerini tanzim eden mektubun (62) sureti şudur :

«Ekselâns,

Lozanda bu günkü tarihle imza olunan İkamet Mukavelesine atfen ve mezkûr mukaveleye raptedilecek olan beyannamenin mektuplarla tedbiri hakkında Birinci Komitenin 19 Mayıs 1923 tarihli celsesinde müttehaz kararına tevfikân Türkiyede 30 teşrinevvel 1914 tarihinden mukaddem mevcudiyeti musaddak ve Fransaya [İngiltereye, İtalyaya] mensup [ressortissant à .....] müessesatı mezhebiye tedrisiye, sıhhiye ve hayriyenin mevcudiyetini tanıyacağını ve bugün imza edilen muahedeyi sulhiye tarihinde Türkiyede fiilen mevcut sair Fransız [İngiliz, İtalyan] müessesatı mümasilesinin vaziyetlerini nizama tevfik etmek üzere hayırhahane tetkik edeceğini hükümetim namına beyan ile kesbi şeref eylerim.

Her nevi mükellefiyatı mâliye noktâi nazarından balâdaki müessesat, Türk müessesatı mümesilesiyle müsavi muameleye mazhar edilecek ve işbu müessesat hakkında cari olan nizâmı âmme ahkâmıyla kavanin ve nizamata tabi olacaklardır. Ma-

(61) Lozan Zabıtlar, takım II, cilt I, s. 118 - 119; Actes de Lausanne, seri II, cilt I, s. 96 - 97

(62) Düstur, tertip 3, cilt 5, s. 118 - 121; Lozan Zabıtlar, takım II, cilt I, s. 603; Actes de Lausanne, seri II, cilt I, s. 512 - 514, Le Fur - Chklaver, Recueil de textes de droit international public, Paris, 1934, s. 830 - 831

ahaza şurası mukarrerdir ki Türk Hükümeti işbu müessesatın şeraiti faaliyetini ve mekteplere gelince tedrisatın ameli teşkilatını nazarı itibara alacaktır.

Lozan mektuplarının incelenmesine geçmeden önce, Türkçe metinde mevcut bir farka işaret etmek gerekir. Gerçekten Türkçe metinde «..... mensup müessesat.....» ibaresi Fransızca metinde «..... ouvres... institutions..... ressortissant à.....) şeklindedir. Bu ibarenin Türkçesi ise «mensup» değil «tabi müessesat» tır. Zaten Lozan zabıtlarının Türkçe metninde her zaman için ressortissant kelimesi tabi olan şekilde tercüme edilmiştir. (63) Bu bilhassa tali encümenin tanzim ettiği ve Birinci Encümen tarafından nihai olarak kabul edilen mektup metnin de de böyledir. (64)

Fransızca metin esas olduğuna göre ressortissant kelimesi, yanlış olarak, tercüme edilmiş bulunmaktadır. Yani Lozan mektupları, Türkçe metnin ifadesiyle ilgili üç devlete *mensup* müesseseleri değil de, ilgili üç devlete *tabi* müesseseleri içine almaktadır. Mütteliklerin ilk teklifi «diğer akit devletlerin *tahtı tabiiyetindeki* eşhas, cemaat ve cemiyetler tarafından idare olunan (dirigé par des personnes, communautés ou associations) müessesat» şeklindeydi. Bu tarifin içine, hakiki şahıs hükmü şahıs ve cemaatlar tarafından idare olunan müesseseler girmektedir. Halbuki Türkiye tarafından teklif olunan ve mektuplarda da kullanılan «ouvres.. et.... institutions... ressortissant à.....» ibaresi daha dardır ve sadece ilgili devlete *tabi* hükmi şahısları içine almaktadır.

Mektuplara göre Türk hükümeti, Türkiyede 30 ekim 1914 den evvel mevcudiyeti musaddak ve Fransa, İngiltere ve İtalyaya *tabi* müesseseler meyanında öğretim müesseselerinin mevcudiyetini tanıyacağını, anlaşmanın imza edildiği tarihte (24 temmuz 1923) Türkiyede fiilen mevcut benzer müesseselerin de durumlarını nizama sokmak için hayırhahane tetkikatta bulunacağını taahhüt etmiştir.

Mali mükelleflik noktai nazarından benzer Türk müesseseleriyle eşit muamele göreceğ olan bu müesseseler âmme intizamı hükümleri ile kanun ve nizamlara tabi olacaklardır. Türk hükümeti müesseselerin faaliyet şartlarını ve okullarda da öğretimin ameli teşkilatını nazarı itibara alacaktır.

İkamet ve Adli Salâhiyet Mukavelenamesinin 20 inci maddesine göre, bu sözleşmeyle birlikte ona ek mektupların yürürlük müddeti 7 sene dir. 13 Ağustos 1930 tarihinde İkamet ve Adli Salâhiyet Mukavelename-

(63) Lozan Zabıtlar, takım II, cilt, I, s. 97 - 99, 129; Actes de Lausanne, seri 22, cilt I, s. 81, 82, 92, 107.

(64) Bknz.: Yukarıda dipnot 57

sinin feshi ile, mukavele ve ona ek mektuplar 13 Ağustos 1931 tarihinde sona ermiştir. (65) Mütesep hakları baki kalmakla beraber, bu müesseseler hakkında tatbik edilmiş müsait muamele devletler hukuku bakımından sona ermiş bulunmaktadır. (66) Artık Türkiyede 1931 denberi bu müesseseler meyanında hiç bir yabancı öğretim müessesesi ahdi vecibeler doğuran müsait bir muameleye sahip değildir. Artık Türkiyenin bu hususta hiç bir ahdi vecibesi yoktur. Bu tarihten itibaren tekrar *Kanuni Safha* başlamış bulunmaktadır. Yalnız Lozanla tanınmış müesseselerin, iç hukuk bakımından, mütesep hakları şüphesiz ki bakidir.

1931 den buyana, Kanunî Safha :

Lozandan sonra Türkiyede yabancı okulların Lozanda dondurulan şekliyle faaliyet göstermelerine dikkat etmiş, hiç bir zaman mütesep durumlarını ihlâl etmemiş, ancak mütesep durumlarından daha fazla menfaatlerden istifade etmelerine de mani olmağa çalışmıştır. Bu hareket tarzı 1935 tarihli Yabancı okullar Yönergesinde (67) açık bir şekilde görülmektedir.

Yabancı Okullar Yönergesi :

Yabancı okullarda Türkçe tarih sosyoloji ve yurt bilgisi, coğrafya derslerinin nasıl okutulacağını, öğretmen ve inzibat kurullarına Türk öğretmenlerin girmelerini, tatil günlerini ve okutulacak kitapların tabi olacağı incelemeyi ayrı ayrı ele alan bu Yönerge, «Yabancı Okullarda Teşkilât» kesiminde şu üç maddeyi ihtiva etmektedir :

Madde 17. Hiç bir yabancı okul yeniden şube açamaz.

Madde 18. Yabancı okullarda yeniden ihzari sınıf açılmaz.

Madde 19. Yabancı okullarda Bakanlığa kaydettirdikleri sınıf sayısı arttırılmaz.

Yabancı okulları teşkilât bakımından sınırlandıran bu maddelerin tahdit edici mahiyeti tatbikatta bazı tamim ve kararlarla bertaraf edil-

(65) Timur op. cit., s. 286; *Yabancı Müesseseler hak. Rapor.* s. 23 Burada mektupların yürürlükten kalktığına dair, Hariciye Hukuk müşavirliğinin muhtelif tarihlerde verdiği mütalâalara işaret edilmiştir.

(66) Halbuki *Yabancı Müesseseler hak. Rapor.* s. 23 de, zuhulen, «Lozan mektupları ile kati olarak tanıdığımız müesseseleri ve hakları o hudutlar - dahilinde tanımağa bu günde devam etmek.... devletimiz için ahdi bir borçtur» demektedir. Bu fikir kabul edilirse, sözleşme ve mektupların yürürlüğü için müddet konmasının manası kalmayacaktır. Sözleşme süresiz değil, bilâkis 7 seneliktir. Bu yedi senenin geçmesi ve sözleşme ile mektupların yürürlükten kalkması ile artık Türkiyenin bu hususta hiç bir ahdi vecibesi mevcut değildir.

(67) Bu yönerge için bknz.: *Özel Okullar Mevzuatı*, s. 16 - 19

miş bulunmaktadır: 24/V/1938 tarihinde Kültür Bakanlığı tarafından yapılan tamim şöyledir: (68)

«2648 sayılı ve 7/XI/1935 tarihli yönergenin 17 inci maddesinin tatbikinde bazı tereddütler husule geldiği cereyan eden muhabereleden anlaşılmıştır. Bu maddede tasrih edilen «hiç bir yabancı mektebin yeniden şube açamaması» keyfiyeti meselâ bir lisenin yeniden ticaret şubesi açmaması veya bir ticaret okulunun lise haline konulmaması demektir ki bu, talebesi fazla olan bir sınıfın ikiye ayrılmasına mani değildir...»

Bu tamimde «şube» kelimesinin bambaşka bir şekilde tefsirine şahit oluyoruz. Gerçekten tamim, şube'yi «kol, branş» olarak tefsir etmiştir. Bu tarihten sonra yabancı okullar fazla öğrenci almağa ve öğrenci aldıkça da şubelerini arttırmağa başladılar. Bu ise yabancı okulların tekrar gelişmesine yol açtı.

Milli Eğitim Vekâletinin 36 sayılı kararı (69) ile lise bitirme ve devlet olgunluk imtihanlarını kaldırmış ve yerine devlet lise imtihanları adıyla tek bir imtihan şekli ikame olunmuştur. Böylece yabancı okullardan mezun olanların devlet olgunluk imtihanı verme mecburiyeti kalkmış ve aynı karara ek «devlet lise imtihanlarıyla ilgili esaslar» ın 12 inci maddesine göre yabancı okullar da devlet lise diplomasına muadil diploma verebilecek duruma gelmişlerdir.

28 Ağustos 1957 Tarihli Bakanlar Kurulu Kararı :

İstanbul Amerikan Kolejinde yüksek öğretim kısmının açılmasıyla ilgili olarak Bakanlar Kurulu şu kararı vermiş bulunmaktadır (70).

«İstanbuldaki Robert Kolej okulunun Türk üyeleri de ihtiva eden mütevelliler heyetine, her hususta mevzuatımıza tabi olmak şartıyla müstakilen yüksek tahsil veren sınıflar ihdası müsaadesinin verilmesi Maarif Vekâletinin ..... sayılı yazısı üzerine İcra Vekilleri Heyetince 28/VIII/1957 tarihinde kararlaştırılmıştır.»

Bu karar, tatbikatımıza birçok bakımdan yenilik getirmiş bulunmaktadır. Evvelâ müsaade yabancı bir hükmi şahsın organına (mütevelliler heyetine) dolayısıyla o hükmi şahsa verilmiştir. Böylece Hususî Mektepler Talimatnamesinin ikinci maddesinde mevcut «ecnebi cemaat

(68) Tebliğler Dergisi, cilt 4, No. 140 s. 26; Özel Okullar Mevzuatı, s. 20.

(69) Tebliğler Dergisi, 4 Nisan 1955 sayı 845.

(70) Karar için bknz.: Tebliğler Dergisi, 16 Aralık 1957, sayı 986 s. 286; T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, 301/1959 s. 694

cemiyet ve şirketlerin kendi namlarına veya muvazaa tarikiyle mektep açmaları memnudur» hükmünden uzaklaşmıştır. (71) Sonra bu müsaade «müstakilen yüksek tahsil veren sınıflar» hakkındadır. Dolayısıyla Özel Okullar Yönergesinin 17, 18 ve 19 uncu maddeleriyle 17 inci maddenin tefsiri hakkındaki tamimden de ayrı bir yol tutulmuş bulunmaktadır. Ayrıca «müstakilen yüksek tahsil veren sınıflar» ibaresi altında hakiki bir üniversitenin bulunup bulunmadığı da şüphelidir. Zira «müstakilen yüksek tahsil veren sınıflar» tâbiri müphemdir ve klasik eğitim branşları içinde (yüksek okul-üniversite) hangi gruba girdiği pek anlaşılammaktadır. Vekâletçe kabul edilen yeni talimatnamesine (72) göre, Robert Kolejin Yüksek okul kısmı fen ve yabancı diller, (fizik kimya matematik, yabancı diller); iş idaresi ve iktisat; mühendislik ve yüksek mühendislik (inşaat, makine, elektrik, kimya); ilmi ve teknik araştırma enstitüleri bölümlerini ihtiva edecektir. İlmi ve teknik araştırma enstitüleri de dahil olmak üzere yabancı dil, iş idaresi, ve iktisattan, fen ve yüksek mühendisliğe kadar bütün bölümleri içine alan bir müessesenin mahiyet ve şümüli itibariyle üniversiteye olan benzerliğine işaret etmek gerekir.

Bundan başka bu müessesenin vereceği derece de bir üniversite derecesidir. Zira Amerikada Master diploması (73) veren müesseseler ya bizzat üniversitedir veya üniversite seviyesinde kolejlerdir. Ayrıca master diploması için de Bachelor of Arts a sahip olmak gerekir (74) Amerikada Türk fakülte diplomaları Bachelor of Arts mukabili olarak kabul edilmektedir, demek ki Amerikan tatbikatına göre Master diploması Türkiyedeki üniversite (lisans) tahsilinden sonra, yapılacak öğretim neticesinde alınan bir derecedir. Türk üniversitelerinin verdiği bir diplomayı Master tahsili için başlangıç diploması addeden bir memleketin Master diploması veren bir müessesesini üniversite değil de yüksek okul diye isimlendirmek pek doğru olmaz sanırım. (75)

Yapılan münakaşanın ve varılan neticenin önemi şuradadır: Bilindiği gibi 13 Haziran 1948 tarih ve 4936 sayılı Üniversiteler kanununa göre «üniversiteler ve bir üniversiteye bağlı olmayarak açılacak fakülteler birer kanunla kurulurlar.» Bu sebeple üniversite mahiyetindeki bir

(71) «Müstakilen yüksek tahsil veren sınıflar ihdası» demek ayrı okul açmasına müsaade demektir.

(72) T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, 30/1/1959

(73) Maarif Vekili Sayın Celâl Yardımcının yazılı cevabında bu «sınıfların master diploması vereceği» bildirilmektedir. *Ibid.*

(74) Bknz.: *Dictionary of Education*, (Mcgraw - Hill Series in Education) 1945, Newyork - London, s. 122

(75) Bilindiği gibi Amerikada üniversite tahsili Bachelor degree, master degree ve doctora degree gibi üç dereceyi içine almaktadır.

müesseseye 'yüksek okul' demek ve bu şekilde bir kararname tanzim etmek Üniversiteler kanununa aykırı düşmektedir.

KISIM II

Yabancı Devlet ve Milletlerarası Teşekküller

a) Yabancı Devletlerin Öğretim Müessesesi Açma ve İdare Etmeleri:

Bilindiği gibi Türkiye birçok devletlerle Kültür anlaşmaları imzalamış bulunmaktadır. Bu anlaşmaların hemen hepsinde, âkit devletlerin karşı âkit devlet ülkesinde kültür enstitüleri kuracağı derpiş olunmaktadır. (76) Bazı anlaşmalar 'kültür enstitüsü, tabirini tarif etmekte (77) bazıları ise tarif etmemektedir (78) Tarif edenler arasında Pakistanla yaptığımız anlaşmanın üçüncü maddesi çok ilgi çekicidir :

«Yüksek Âkit Taraflardan herbiri, diğer Yüksek Âkit Tarafların ülkesi dahilinde onun mevzuatına uygun olmak şartıyla müspet ilimlerle, hukuki ve iktisadî ilimler, felsefe, güzel sanatlar, lisaniyat, edebiyat, arkeoloji, tarih ve coğrafya üzerinde öğretim ve araştırma yapmağa mahsus enstitüler kurabilir.»

İngiltere ile yapılan anlaşmada ise kültür enstitüsü tabiri «kurslar, konferanslar, konserler, sergiler, kütüphane kolaylıkları, filim ve plâk koleksiyonları yardımıyla bu anlaşmanın umumi gayelerini tatbik mevkiine koyacak teşkilat ve müesseseleri içine» almaktadır.

Bu gün Türkiyede «kültür merkezi», «kültür heyeti» adı ile öğretim ve eğitim müesseseleri bu anlaşmalara istinaden, âkit devletler tarafından, açılmaktadır.

b) Milletlerarası Teşekküllerin Öğretim Müessesesi Açma ve İdare Etmeleri :

Milletlerarası teşekküller de diğer devletler gibi hükümetimizle yapacakları anlaşmalarla Türkiyede münferiden veya Türk hükümetiyle

(76) Meselâ bkz.: Türkiyenin yaptığı bazı kültür anlaşmaları: **Pakistanla**, **Düstur**, tertip 3, cilt 35, s. 1557; **Çinle**, cilt 38, s. 1404; **İtalya ile**, cilt 33, s. 1498; **İspanya ile**, cilt 33, s. 1115; **Yunanistanla**, cilt 33, s. 1391, **Hindistanla**, cilt, 33, s. 1395, **İngiltere ile**, cilt, 38, s. 1395; **Federal Almanya ile**, cilt, 39, s. 921

(77) Meselâ Pakistan, İngiltere, Hindistan ile yapılan anlaşmalar

(78) Meselâ İtalya, İspanya, Yunanistan, Federal Almanya ile yapılan anlaşmalar.

birlikte, öğretim müessesesi açabilirler. Buna misal olarak, 6319 sayılı kanunla (79) tasdik olunan «Türkiye ve Orta Doğu Âmme İdaresi Enstitüsünün ihdası hakkında Türkiye Hükümeti ile Birleşmiş Milletler Teknik Yardım Bürosu arasında imzalanan I sayılı Teknik Yardım Ek Anlaşmasını» gösterebiliriz. Bu anlaşmaya göre Birleşmiş Milletler Teşkilâtı «Türkiye ve Orta Doğu Âmme İdaresi Enstitüsünün» Türk eksperlerle birlikte .....*idare ve tedris* heyetini teşkil etmek üzere.....» gerekli şahısları temin edecekti. 28 Haziran 1958 tarihli teşkilat kanunu ile (80) Türkiye ve Orta Doğu Âmme İdaresi Enstitüsü ilmi, idari ve mali muhtariyeti ve Türk hükmi şahsiyetini haiz bir müessese oluncaya kadar bu anlaşma hükümleri tatbik olunmuştur. Halen dahi, Yeni Teşkilat Kanununa göre, idare heyetinde, Türk âzalar yanında, «Birleşmiş Milletler Teşkilâtı tarafından teknik yardım mütehassısı gönderildiği müddetçe Enstitüye resmen âza olarak tâyin edilen» üç Birleşmiş Milletler mütehassısı bulunacaktır. (Madde 5/4)' Ayrıca Birleşmiş Milletler tarafından mütehassıslar heyeti gönderildiği müddetçe, bu heyetin başkanı Enstitünün İcra Komitesine (81) de iştirak edecektir. (Madde 8).

Milletlerarasında kültürel münasebetlerin icap ettirdiği ölçüde gerek diğer devletlerle, gerekse ilgili milletlerarası teşekküllerle yapılacak anlaşmalar neticesinde, Türkiyede bu kabil kültür ve öğretim enstitülerinin kurulması mümkündür.

KESİM II

YABANCILARIN DERS VERME HÜRRİYETİ

Bu kesimde öğretim hürriyetinin ikinci veçhesini, yani yabancıların ders verme hürriyetini inceleyeceğiz. Gerçekten Türkiyede yabancılar ya umumi öğretim müesseselerinde veya Türk olsun yabancı olsun, hususi öğretim müesseselerinde ders vermek durumundadırlar. Bu kesimde evvelâ umumi öğretim müesseselerini sonra da hususi öğretim müesseselerini ele alacağız ve milletlerarası sözleşmelerle de bu imkânın her zaman için yabancılara tanındığına işaret edeceğiz.

(79) *Düstur*, tertip 3, cilt, 35, s. 1351

(80) *Düstur*, tertip 3, cilt, 39, s. 1244

(81) İcra Komitesinin vazifeleri için bknz.: Mad. 8

Umumi Öğretim Müesseseleri :

Umumi öğretim müesseseleriyle, «nezaret ve emrî idaresi devlete ait olan» öğretim müesseseleri kâstolunur (82) 1286 tarihli Maarifi Umumiye Nizamnamesine göre yabancılar umumi mekteplerde ders veremezlerdi. Zira bu hususta 178 inci madde sarıhtir : «Mektebi Umumiye muallimleri tebaayi Devleti aliyeden olacaktır.» Bilindiği gibi bu nizamname halen yürürlükte değildir.

Ayrıca Tedrisatı İptidaiye Kanunu muvakkatı (83) 93 üncü maddesine göre «Osmanlı olmayan....kimse mekâtibi iptidaiyeye muallim tâyin edilemez.» Ancak bu hüküm aşağıda inceleyeceğimiz 1944 tarihli kanunla tadil edilmiş bulunmaktadır.

1921 de Ankara anlaşmasını ek mektuplarla, bir taraftan Fransız okullarının bazı şartlarla Türkiyede mevcut olacakları taahhüt edilirken, diğer taraftan bazı Türk okullarında Fransız öğretmenlerinin ders vermeleri hususu tanzim edilmiştir. Gerçekten Yusuf Kemâl beyin M. Franklin Bouiillon a bu hususta gönderdiği mektuplar şöyledir :

«.... Diğer taraftan Türkiye hıref ve sanayi mekâtibi ihzariyesinde mütehassıs Fransız muallimlerinin iştiraki mesaisinden istifade etmeyi arzu eder. Bu hususta ihtiyacının derecesini Fransız hükümetine atiyen bildirecektir.» (84)

«Hükümetimin Türk Jandarma mekteplerinde mütehassıs Fransız muallimlerinin iştiraki mesaisinden istifade etmek arzusunda bulunduğunu... is'ar ile fahreylerim.» (85)

Bundan sonra arka arkaya çıkan bir çok kanunlarla yabancıların umumi öğretim müesseselerinde ders vermeleri için Maarif Vekâletine, bu şahıslarla mukavele yapmak yetkisi tanımış bulunmaktadır. (86) Bu kanunlar 1944 tarihli bir kanunla tevhid edilmiştir. (87) 1944 tarihli ka-

(82) Maarifi Umumiye nizamnamesi Madde 1, bknz.: dipnot 8.

(83) Metin için bknz.: Edis, op. cit., s. I; Millî Eğitimle ilgili kanunlar. s. 381

(84) *Düstur* tertip 3, cilt, 2, s. 159;

(85) *Ibid.*, s. 166

(86) Meselâ bknz. : Maarif Vekâletine bağlı mektep ve müesseseler de kullanılacak yabancı devlet tebasından muallim....ler hakkında kanun *Düstur*, tertip 3, cilt 15, s. 574; Ziraat Vekâletine bağlı Ankara Yüksek Ziraat Ens. ile mektepler ve müesseselerde kullanılacak yabancı devlet tebasından profesör ..... ler hak. kanun *Ibid*, cilt 16, s. 334; İstanbul Üniversitesinde istihdam olunacak mütehassıslarla aktolunacak mukavelelere dair kanun *Ibid*, cilt 15, s. 186

(87) Devlet Öğretim Kurumlarında çalıştırılacak yabancı profesör, öğretmenlerle.....gelecek yıllara geçici mukaveleler akdi hk. kanun *Ibid*, cilt, 25 s. 1255

nuna göre «her derece ve neviden Devlete ait öğretim kurumlarına alınmış ve alınacak profesör, öğretmen, mütehassis ve ustalarla on yıllık geçmemek üzere gelecek senelere geçici mukaveleler yapmak akdine bu kurumların bağlı oldukları vekillikler mezundur.»

Netice olarak diyebiliriz ki ait oldukları vekâletlerle mukavele yapmaları şartıyla yabancıların, devlet öğretim müesseselerinde ders vermeleri mümkündür. Bu arada Türkiye'nin imzaladığı kültür anlaşmalarının hepsinde Türkiye ile o devlet arasında «... üniversite personeli, profesörler ve öğretmenlerin.....mübadelesini» teşvik eden maddeler mevcuttur.

Hususi Öğretim Müesseseleri (Türk — Yabancı) :

Mekâtibi hususiye Nizamnamesinin 129 uncu maddesi, hususi okul açanların «temin edecekleri hocaların yedlerinde şahadetname bulunduğu halde onu Maarif idaresine tasdik ettirmeleri lâzım gelecektir» demektedir. Bu maddede tabiiyet şartı aranmadığına göre, yabancılar da dahil, ehliyetnameyi haiz olanlar hususi okullarda ders verebilirler.

Yukarıda mufassal bir şekilde incelediğimiz (88) 1330 tarihli Talimatnamenin 27 inci maddesi, yabancı «mektep muallimlerinin» esamisini ve tabiiyetlerini müşir cedvellerin takdim ve diploma ve ehliyetnamelerin irae olunmasını şart koşturmuş (89). Ancak Türkçe muallimlerinin (Türkçe, Türkiye tarihi ve coğrafyası) Maarif Vekâleti tarafından ehliyetnameyi haiz bulunmaları gerekir. Demek ki burada, ehliyet ve tabiiyet bakımından gerekli muamelelerin yapılmasından sonra yabancıların ders verebilecekleri kabul edilmiş bulunmaktadır. 1331 tarihli hususi mektepler Talimatnamesine gelince, 12 inci madde öğretmenlerin yabancı olabileceğini kabul etmiş, 6 inci maddeye göre ise resmi lisandan gayri lisanla icrayı tedrisat olunan hususi mekteplerde, Türkçe, Türk tarih ve coğrafyasının Türkçe olarak Türk muallimler tarafından tedrisini mecburi kılmıştır.

Bu husus Yabancı Okullar hakkında 1935 tarihli Yönergenin 5, 6, 10, ve 13 üncü maddeleri ile teyit edilmiş bulunmaktadır. Gerçekten bu maddelere göre Türkçe dersleri ve kurları, Tarih, Coğrafya yurtbilgisi ve sosyoloji dersleri Türk öğretmenler tarafından verilir.

Demekki bu dersler hariç yabancıların, Türk veya yabancı - hususi öğretim müesseselerinde ders vermeleri mümkündür.

(88) Bknz. : Yukarıda, s. 144

(89) Aynı şart Mektebi tıbbiye muallimleri için de mevcuttu. bknz.: mad. 33

Neticeler:

Vardığımız neticeleri şöyle sıralayabiliriz :

1. Ayin hürriyetinin tatbiki ve Osmanlı idaresinin müsamahası neticesinde kurulan yabancı okullar, tabi oldukları veya himayesi altında buldukları devletlerin Osmanlı İmparatorluğunu güç anlarında tazyiketmeleri üzerine (1910 ve 1913) ahdi rejime tabi tutulmuşlardır.

2. Osmanlı İdaresi 1914 te her nevi yabancı imtiyazı fesh etmesine rağmen müktesep durumu tanımış (1330 tarihli kanun, 1331 tarihli hususi mektepler talimatnamesi) ve sadece yabancı hakiki şahıslara, kâfi miktarda teb'a ve mütekabiliyet şartlarıyla yeniden okul kurma hakkı bahsetmiştir.

3. Yeni Türk hükümeti 1331 tarihli Hususi Mektepler Talimatnamesinin ve bunun koyduğu şartların mer'i o'duğunu kabul etmiş ve belirli şartları havi ve İngiltere, Fransa ve İtalyaya tabi olan müesseseleri Lozan mektuplarıyla tanımış, veya haklarında hayırhahane tetkikat yapacağını taahhüt etmiştir. Bu taahhüt sadece İngiltere Fransa ve İtalyaya karşıdır ve yedi seneliktir.

4. Diğer devletlere tabi hakiki veya hükmi şahısların açmış oldukları veya açacakları okullar Türk iç hukukuna ve devletler hukukunun genel prensiplerine göre idare olunur. Bu husus, mektupların yürürlük süresinin bittiği 1931 tarihinden beri İngiliz Fransız ve İtalyan okulları için de böyledir.

5. 1931 de ahdi vecibelerin sona ermesinde istifade ederek, yabancı tabiiyeti haiz bu öğretim müesseselerinin faaliyeti asgariye indirileceğine, bazı tamim ve kararlarla, bunların tekrar gelişmelerine hatta yüksek okul (üniversite) açmalarına göz yumulmuştur. Bu göz yumma ve müsaade neticesinde gelişen yabancı okulların, ilerde Türkiyenin zayıf bir anında tekrar ahdi rejimden faydalanmak istemeyeceklerini ve Türkiyenin (1901 ve 1913 anlaşmaları gibi) anlaşmalar imzalamak zorunda kalmayacağını kimse temin edemez.

6. Bugün Türkiyedeki yabancı okulların hukuki durumunu tanzim eden vesika olarak, 1331 tarihli Hususi Mektepler Talimatnamesi ve 1935 tarihli Yabancı Okullar Yönergesi mevcuttur. Bunlar ise, hukuki değerleri itibariyle bir talimatname, bir yönerge olduğundan, meselâ bir bakanlar kurulu kararıyla kolayca tadil edilebilir, edilmişlerdir de. Halbuki yabancı okullar mevzuu, önem itibarıyla, bir talimatnamenin şumulünü aşmakta ve kanunun şumulüne girmektedir. Bu sebeple meselenin kanunla halli, yani *yabancı okullar kanununun* bir an evvel çıkması zarurudur.

7. Yabancı devletlerle milletlerarası teşekküllerin anlaşmalara dayanarak, Türkiyede kültür ve öğretim enstitüleri kurmaları mümkündür.

8. Ayrıca yabancıların Türkiyedeki umumi veya hususi (Türk veya yabancı) öğretim müesseselerinde ders verebilecekleri hususu da, kanun ve talimatnamelerle tanınmış bulunmaktadır.